

УДК 316.528-053.6:061.2

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-107-3-39-47>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМ'І

С. В. Коношенко

ORCID 0000-0001-7727-2897

Н. А. Коношенко

ORCID 0000-0002-7637-8523

І. В. Трубник

ORCID 0000-0001-6076-430X

У статті доводиться, що проблема соціально-педагогічного супроводу сімей соціальними працівниками залишається актуальною для вивчення теорії і практики формування професійної готовності бакалавра соціальної роботи до такого виду професійної діяльності. Встановлено, що соціальні працівники, на яких покладається виконання соціального супроводу родин, достатньою мірою не обізнані зі специфікою процесу взаємодії з певною категорією сімей, не знають їх особливостей, не володіють відповідними технологіями розв'язання тих чи інших проблем життєдіяльності, що, у свою чергу, не дозволяє забезпечити належний рівень соціально-педагогічної допомоги конкретній сім'ї. Обґрунтовано, що при роботі з кожною категорією сімей бакалавр соціальної роботи повинен мати знання про сутність, типологію сімей і, відповідно, особливості виховання та підходів до вихованців у своїй професійній діяльності. Розроблено та обґрунтовано необхідні педагогічні умови, що визначають результативність процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-педагогічного супроводу сімей: розробка та реалізація навчального спецкурсу «Соціально-педагогічний супровід сім'ї»; використання інтерактивних методів у вивченні обов'язкових навчальних дисциплін; оволодіння майбутніми соціальними працівниками навичками соціально-педагогічного супроводу сімей на основі інтеграції теоретичної та практичної підготовки.

Ключові слова: соціальний працівник, сім'я, соціально-педагогічний супровід, педагогічні умови, інтерактивні методи, спецкурс, практична підготовка.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Зміни, які відбуваються в останні роки в українській державі, супроводжуються численними політичними, економічними і соціальними проблемами, що відбивається певною мірою, насамперед, на життєдіяльності сім'ї, яка найбільш повно відтворює усі аспекти суспільства та чутливо реагує на структурні й функціональні перетворення, що відбуваються в ньому.

У сучасних соціокультурних умовах спостерігається зростання уваги до проблем сім'ї, взаємодії суспільства та сім'ї. Дані процеси – реакція на втрату міжпоколінних відносин, на відсутність соціально-педагогічної компетентності членів сім'ї, на відрив молодого покоління від активної участі в житті сучасного суспільства, що призводить до загрози сімейного способу життя, незадовільного функціонування сучасної родини, її руйнування та, як наслідок, до прямої загрози суспільству та державі в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Особливості функціонування різних типів сімей розглянуті у дослідженнях Т. Афанасьєвої, Г. Бєвз, О. Бондарчук, А. Варги, О. Волошок, Т. Кравченко. Особлива увага приділялася технологіям соціальної роботи з різними типами сімей у працях Н. Гарашкіної, І. Зверєвої, І. Євграфової, А. Капської, Н. Сейко, І. Трубавіної. Окремі аспекти вирішення проблеми соціального супроводу різних категорій клієнтів знайшли своє відображення в роботах К. Ігнатенко, К. Крутій, Ю. Кузнецової, З. Лаврентьєвої. Питання особливостей професійної діяльності соціального педагога / соціального працівника розглядали С. Архипова, О. Безпалько, Л. Кальченко, Г. Лактіонова, Г. Майборода, Н. Олексюк, І. Рогальська, О. Тютюнник, З. Шевців та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Слід зазначити, що в Україні вже існує певний досвід соціально-педагогічної роботи з сім'ями, результати якого однозначно засвідчують її ефективність. Проте досить часто соціальні працівники, на яких покладається виконання соціального супроводу родин достатньою мірою не обізнані зі специфікою процесу взаємодії з певною категорією сімей, не знають їх особливостей, не володіють відповідними технологіями розв'язання тих чи інших проблем життєдіяльності, що, у свою чергу, не дозволяє забезпечити належний рівень соціально-педагогічної допомоги конкретній сім'ї.

Отже, проблема соціально-педагогічного супроводу сімей соціальними працівниками залишається недостатньо вивченою. Ця обставина дозволила

виділити цей процес як один із найбільш актуальних для вивчення теорії та практики формування професійної готовності бакалавра соціальної роботи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне обґрунтування педагогічних умов, що визначають результативність процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-педагогічного супроводу сімей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальновідомий факт величезного впливу сім'ї на формування особистості людини та її психологічних особливостей. Взаємини у ній обумовлюють комплекс потреб і мотивації людини, формують її світогляд, самооцінку і конструювання профілю особистості, що мало змінюється згодом. Завдяки впливу сімейного виховання формується політична позиція та становлення у професійній діяльності особистості. Таким чином, питання про мету та цінності виховання в сім'ї актуальне в сучасних умовах як ніколи, оскільки є важливим, що визначає майбутнє українського суспільства.

Ми виділяємо значущість сімейного виховання на формування особистості протягом усього життя (незалежно від віку). Отже, майбутній соціальний працівник повинен пам'ятати, що вихованці ростуть у різних типах сімей. При роботі з кожною категорією сім'ї бакалавр соціальної роботи повинен мати знання про типологію сімей і, відповідно, особливості виховання та підходів до вихованців у своїй професійній діяльності.

Проаналізувавши дослідження з даної тематики (Бевз, Бондаренко, Комарова, 2016), ми дійшли висновку, що формування професійної готовності бакалаврів – соціальних працівників до соціально-педагогічного супроводу сімей є педагогічно обґрунтованим процесом, оскільки неможливо уявити сучасного соціального працівника-професіонала поза взаємодією та поза діяльністю з вихованцем, його сім'єю та членами цієї сім'ї. На жаль, у педагогічній науці не повною мірою присутній комплекс педагогічних умов, що впливають на результативність процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-педагогічного супроводу сімей у процесі професійної підготовки.

Теоретично осмисливши сутність структури та наповнення процесу формування професійної готовності соціальних працівників до соціально-педагогічного супроводу сімей, ми виявили, уточнили та розробили необхідні педагогічні умови, які визначають результативність процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-педагогічного супроводу сімей. Такими умовами є: а) розробка і реалізація навчального спецкурсу «Соціально-педагогічний супровід сім'ї»; б) використання інтерактивних методів у вивченні обов'язкових навчальних

дисциплін; в) оволодіння майбутніми соціальними працівниками навичками соціально-педагогічного супроводу сімей на основі інтеграції теоретичної та практичної підготовки.

Спецкурс «Соціально-педагогічний супровід сім'ї» у кількості 36 годин занять (14 лекційних та 22 практичних) повинен проводитись на 3 курсі у п'ятому-шостому семестрах з урахуванням знань, умінь та навичок, набутих бакалаврами на 1-му та 2-му курсах навчання.

Оригінальність та новизна спецкурсу «Соціально-педагогічний супровід сім'ї» полягає у двосторонній спрямованості його цільових завдань – професійної та особистісно-орієнтованої. На наш погляд, спецкурс має величезне професійне значення в інтенсифікації процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-педагогічного супроводу сімей та розвитку здатності ставити та послідовно вирішувати проблеми роботи з сім'єю.

Курс «Соціально-педагогічний супровід сім'ї» покликаний вирішити такі завдання:

1) сформувати систему мотиваційних визначень (мотиви до потреби використовувати сучасний понятійно-термінологічний апарат при психолого-педагогічному аналізі проблемної ситуації, мотиви до самостійного пошуку шляхів вирішення конфліктних ситуацій), що регулюють ефективно вирішення виховних проблем, використовуючи глибше розуміння ролі та можливостей взаємодії батьків та соціальних працівників;

2) сформувати систему знань про соціально-педагогічний супровід різного типу сімей, про інтерпретацію особливостей мікроклімату в сучасній сім'ї в контексті історичної ретроспективи;

3) сформувати систему умінь використовувати і модифікувати тестові методики з конкретно вирішуваних проблем, і навіть умінь шукати оригінальні творчі форми проведення сімейного дозвілля чи інші форми ефективного способу гармонізації міжособистісних і внутрішньогрупових сімейних взаємин, демонструючи цим стійке зростання професійного інтересу до роботи з сім'єю.

У процесі вивчення курсу «Соціально-педагогічний супровід сім'ї» на лекціях бакалаври отримуватимуть знання про принципи, методи та форми планування соціально-педагогічного супроводу різного типу сімей; особливості взаємодії з батьками у професійній діяльності; критерії та показники оцінки професіоналізму соціального працівника у роботі з батьками; зміст етапів взаємодії педагога з сім'єю; сутнісні характеристики роботи соціального працівника з сім'єю.

На практиці мають опрацьовуватись питання, які бакалаври вивчали на лекційних заняттях, актуалізується теоретико-практичний зв'язок отриманих знань із професійною діяльністю. Проведення практичних (семінарських) занять має сприяти зростанню мотиваційної активності у соціально-педагогічному супроводі сімей, формуванню у бакалаврів професійних умінь та навичок, необхідних для результативної роботи з батьками.

При вивченні курсу «Соціально-педагогічний супровід сім'ї» бакалаври відпрацьовують навички та вміння, здобуті після вивчення теорії, за допомогою інтерактивних методів навчання: 1) дискусійного (дебати, конференції, евристичні бесіди); 2) тренінгового; 3) перегляду навчальних відеофільмів; 4) оціночно-змагального (конкурс, вікторина, презентація); 5) ділових та рольових ігор; 6) групової роботи; 7) ціннісного аналізу літературних творів, життєвих ситуацій відомих людей та аналізу афоризмів.

Також на заняттях бакалаври виконують вправи для формування та виховання у себе соціально-педагогічних якостей, оволодіння вміннями здійснювати діагностику сімейних відносин та особливостей виховання в сім'ї, розвитку вміння моделювати роботу з різними категоріями сімей.

Інтерактивні методи навчання розглядаються нами як один із напрямків, що підвищують ефективність підготовки бакалаврів соціальної роботи до соціально-педагогічного супроводу сімей у професійній діяльності. Інтеракція – це взаємодія для людей, їх взаємний вплив та пристосування до співпраці (Зверева, 2012, с. 87). На думку А. Капської, особливістю інтерактивного методу освіти є їх орієнтація на різні типи взаємодії між студентами та педагогами, а також між самими студентами (в рамках проєктної діяльності) та самими викладачами (Капська, 2012, с.135).

Тобто головною відмінністю інтерактивного методу від активного є інтерактивна орієнтація на ширшу взаємодію бакалаврів не тільки з викладачем, а й один з одним і на домінування активної позиції студентів у процесі навчання. Викладач на інтерактивному занятті спрямовує діяльність студентів для досягнення мети заняття. Викладачем складається план заняття (як правило, він включає інтерактивні вправи та завдання, при виконанні яких студент засвоює матеріал). Таким чином, інтерактивними методами навчання є методи, що ґрунтуються на співпраці чи взаємодії бакалавра з викладачами вузу або іншими особами. Інтерактивне навчання – це діалог студента та викладача у співпраці.

Щоб вирішити виховні та навчальні завдання щодо навчальних дисциплін обов'язкового блоку можна скористатися такими інтерактивними методами проведення занять: круглий стіл (дискусія, дебати); мозковий штурм (брейнсторм, мозкова атака); ділова гра; case-study (аналіз конкретних ситуацій, ситуаційний аналіз) та тренінг. Використання цих

методів дозволить: а) сформувати у бакалаврів позитивну мотивацію до соціально-педагогічного супроводу сімей у професійній діяльності; б) розвинути навички співпраці з вихованцями та їхніми сім'ями в освітньому процесі; в) сформувати вміння інтегрувати зусилля у встановленні взаємин із батьками для ефективного соціально-педагогічного супроводу сімей; г) опанувати навички навчання батьків вихованців педагогічної культури та допомогти їм у психолого-педагогічній самоосвіті; д) розвинути навички коригування соціально-педагогічного супроводу різних типів сімей.

Таким чином, інтерактивні методи у навчанні дозволять викладачеві та студенту перебувати в рівноправних позиціях, подолати комунікативні бар'єри та навчитися працювати в команді, підвищать активність студентів. Бакалаври отримують можливість накопичити особистий досвід та навчитися приймати колективне рішення.

Інтеграція теоретичної та практичної підготовки має, на наш погляд, здійснюватись при проходженні бакалаврами навчальної практичної підготовки. На практиці бакалаври соціальної роботи вивчають особу учня (знайомство з особистими справами школярів, їх досягненнями; проведення спостережень за роботами учнів на урочних та позаурочних заняттях, проведення розмов із ними), складають психолого-педагогічні характеристики дітей на основі діагностичних результатів (використання відповідних тренінгів, методик та анкетування); відвідують заняття та позакласні заходи соціального працівника або соціального педагога, заняття інших бакалаврів з подальшою їх діагностикою; вивчають методичну, психологічну та соціально-педагогічну літературу для застосування накопичених знань на практиці; визначають засади сімейного виховання; виписують методи та прийоми у вихованні, якими користуються сучасні батьки; формулюють вимоги освітян до батьків; складають карту – характеристику педагогічної культури конкретної сім'ї; описують досвід роботи соціальної чи освітньої організації, в якій проходили практику, вивчають функціональну діяльність соціального працівника чи соціального педагога у роботі із сім'єю тощо.

У період проходження практики студенти можуть також виконувати завдання для закріплення теоретичних знань та набувати досвіду соціально-педагогічного супроводу сім'ї: а) вивчати психолого-педагогічні умови виховання в сім'ї, з'ясувати матеріально-побутові умови проживання конкретної сім'ї та їх вплив на ефективність взаємодії педагога з батьками, оцінювати ступінь участі батьків у житті дитини; б) проаналізувати вимоги батьків до дитини (чи враховують батьки психо-вікові та індивідуальні особливості дитини); в) оцінювати педагогічну культуру батьків вихованців;

г) вивчати суть, форму та методіку соціально-педагогічного супроводу сім'ї; д) проаналізувати роль соціального працівника у формуванні виховного потенціалу у батьків; е) виявляти послідовність індивідуальної роботи при плануванні та проведенні соціально-педагогічної освіти батьків (педагогічного практикуму, батьківського педагогічного консиліуму тощо).

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Проблема соціально-педагогічного супроводу сімей соціальними працівниками залишається недостатньо вивченою, що дозволяє виділити цей процес як один із найбільш актуальних для вивчення теорії та практики формування професійної готовності бакалавра соціальної роботи до такого виду професійної діяльності. При роботі з кожною категорією сімей бакалавр соціальної роботи повинен мати знання про типологію сімей і, відповідно, особливості виховання та підходів до вихованців у своїй професійній діяльності. Розроблено необхідні педагогічні умови, що визначають результативність процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-педагогічного супроводу сімей: розробка та реалізація навчального спецкурсу «Соціально-педагогічний супровід сім'ї»; використання інтерактивних методів у вивченні обов'язкових навчальних дисциплін; оволодіння майбутніми соціальними працівниками навичками соціально-педагогічного супроводу сімей на основі інтеграції теоретичної та практичної підготовки. Перспективою подальших розвідок у даному напрямку ми вбачаємо в експериментальній перевірці запропонованих умов.

Література

1. Бевз Г. М. Приймочна сім'я: соціально-психологічні виміри : [монографія]. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 352 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
3. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей : [навч. посібник] / А. Й. Капська, І. В. Пеша. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 232 с.
4. Крутій К. Концептуальні засади психолого-педагогічного супроводу: принципи і техніки. *Актуальні проблеми психолого-педагогічного та соціального супроводу дитини на ранніх етапах соціалізації. Гуманізація навчально-виховного процесу.* Слов'янськ, 2020. Ч. 1, № 4. С. 185-198.
5. Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу : у 2 кн. Кн. 2 / [Г. М. Бевз, Т. В. Бондаренко, Н. М. Комарова та ін.]. Київ : Держсоцслужба, 2016. 180 с.

References

1. Bevz, H. M. (2010). Pryiomna simia: sotsialno-psykholohichni vymiry [Foster family: socio-psychological dimensions]: [monohrafiia]. Kyiv : Vydavnychiy dim "Slovo" (ukr).
2. Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Encyclopedia for specialists in the social sphere] (2012) / za zah. red. prof. I. D. Zvierievoi. Kyiv ; Simferopol: Universum (ukr).
3. Kapska, A. Y. (2012). Sotsialnyi suprovid riznykh katehorii simei i ditei [Social support of different categories of families and children]: [navch. posibnyk] / A. Y. Kapska, I. V. Piesha. Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury (ukr).
4. Krutii, K. (2020). Kontseptualni zasady psykholoho-pedahohichnoho suprovodu: pryntsyipy i tekhniky [Conceptual principles of psychological and pedagogical support: principles and techniques]. *Aktualni problemy psykholoho-pedahohichnoho ta sotsialnoho suprovodu dytyny na rannikh etapakh sotsializatsii. Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu. Sloviansk. Ch. 1, № 4.* S. 185-198 (ukr).
5. Posibnyk dlia sotsialnykh pratsivnykiv shchodo pidhotovky ta sotsialnoho suprovodu pryiomnykh simei ta dytiachykh budynkiv simeinoho typu [A manual for social workers on training and social support of foster families and family-type children's homes] (2016) / H. M. Bevz, T. V. Bondarenko, N. M. Komarova ta in. Kyiv : Derzhzotsstsluzhba (ukr).

TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR SOCIAL AND PEDAGOGICAL FAMILY SUPPORT

S. Konoshenko, N. Konoshenko, I. Trubnyk

The article proves that the problem of socio-pedagogical support of families by social workers remains relevant for studying the theory and practice of forming the professional readiness of a bachelor of social work for this type of professional activity. It has been established that social workers, who are entrusted with the social support of families, are not sufficiently familiar with the specifics of the process of interaction with a certain category of families, do not know their peculiarities, do not possess the appropriate technologies for solving certain problems of life activity, which, in turn, does not allow to ensure the appropriate level of socio-pedagogical assistance to a specific family. It is justified that when working with each category of families, a bachelor of social work should have knowledge of the essence, typology of families and, accordingly, the peculiarities of education and approaches to pupils in their professional activities. The necessary pedagogical conditions that determine the effectiveness of the process of forming the readiness of future social workers for socio-pedagogical support of families have been developed and substantiated: development and implementation of the special training course "Social-pedagogical family support"; use of interactive methods in the study of compulsory academic subjects; mastering the skills of socio-pedagogical support of families by future social workers based on the integration of theoretical and practical training.

Keywords: social worker, family, socio-pedagogical support, pedagogical conditions, interactive methods, special course, practical training.

Коношенко Сергій Володимирович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Дніпро, Україна). E-mail: konoshenko.sergey777@gmail.com

Konoshenko Serhii Volodymyrovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work of SHEI “Donbas State Pedagogical University” (Dnipro, Ukraine). E-mail: konoshenko.sergey777@gmail.com

Коношенко Наталія Анатоліївна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Дніпро, Україна). E-mail: konoshenko.natalia77@gmail.com

Konoshenko Nataliia Anatoliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool Education of SHEI “Donbas State Pedagogical University” (Dnipro, Ukraine). E-mail: konoshenko.natalia77@gmail.com

Трубник Інна Василівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Дніпро, Україна). E-mail: innatrubnik@gmail.com

Trubnyk Inna Vasyliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work of SHEI “Donbas State Pedagogical University” (Dnipro, Ukraine). E-mail: innatrubnik@gmail.com